

DARÜLFÜNUN'DAN DTCF'YE TÜRKOLOJİ ÖĞRETİMİ¹

Aysu ATA*

ÖZET

Bu yazı, 12 Nisan 2017 tarihinde Adnan Menderes Üniversitesi'nde verdiğim konferansta sunulmak üzere hazırlanmış bir metindir. O yüzden başlangıcında Aydın ve Aydın'ın tarihi kimliği ile bu kimliği ortaya çıkaran bilim dalındaki ilkler konu edilmiştir. Daha sonra asıl konuya yani Türkiye'de Türkoloji öğretiminin başlangıcına geçilmiştir. Türkoloji yani Türklük bilimi 19. yy.'ın ikinci yarısında doğmuş bir bilim dalıdır. Bu yüzyıl aynı zamanda fikir akımlarının yerleşmeye başladığı dönemdir.

İstanbul'da "ilim ve fenler evi" olarak açılan Darülfünun, 1933'te üniversite reformu ile İstanbul Üniversitesi adını alır. İstanbul Üniversitesi ile Ankara'da fakülte adı ile ilk defa açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türkoloji öğretiminin nasıl olduğu öğretim kadrolarından yola çıkılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Bu arada ilköğretimden yükseköğretime kadar olan ara kademelerdeki öğretim sistemi de yazıda irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Darülfünun, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF), Türkoloji, Türkoloji öğretimi.

TEACHING TURKOLOGY FROM DARULFUNUN TO DTCF

ABSTRACT

This paper is the text of conference lectured in Adnan Menderes University on 12 April 2017. Therefore; Aydın and it's historical entity are mentioned at first. And then, primary concern is mentioned that's beginning of teaching Turkology in Turkey. Turkology, knowledge about Turks, is a discipline rose in the second half of 19th century. Also this century is the early period for movement of thoughts.

Darulfunun is put into service as "institute of science and technique" in Istanbul. It's named Istanbul University in 1933 by university reform. In this essay, it's tried to explain teaching Turkology with teaching staff in Istanbul University and Faculty of Languages, History and Geography named as faculty at first. By the way, teaching system from primary education to higher education in Turkey is discussed in this essay.

Key Words: Darulfunun, Faculty of Languages History and Geography (DTCF), Turkology, Teaching Turkology.

¹ 12 Nisan 2017 tarihinde Aydın / Adnan Menderes Üniversitesi'nde verilen konferansın metnidir.

* Ankara Üniversitesi, DTCF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. aata69@gmail.com

Sözlerime şairliği kadar eğitim hayatına getirdiği katkılarıyla da bilinen 1867 İstanbul doğumlu Tevfik Fikret'ten (öl. 1915) aldığım şu dizelerle başlamak isterim:

Ne paşayız biz ne beyiz,
İlim âşıkı talebeyiz,
Ayrı gayrı ne bilmeyiz...
Farkımız yok, biriz eşiz;
Hep mektepli, hep kardeşiz.
Beşiğimiz bu topraktır,
Bayrağımız bu bayraktır,
Ayrılık bizden ıraktır,
Farkımız yok biriz, eşiz.

Hepimizin eşit olduğu bu topraklar, nitekim aynı güzellikleri Ankaralı olarak bizlere bahşetmekte biraz cimrice davranmış. Yani Aydın'da yaşayanlar olarak sizler, Allah'ın verdiği nimetlerden sanki biraz daha fazla faydalaniyorsunuz gibi. Çünkü tarihin babası olarak bilinen Herodot M.Ö. 450'li yıllarda Aydın için "Bizim yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzünün altı ve en güzel iklimin bulunduğu yer" demiştir. Yine dünyanın en önemli seyyahlarından olan Evliya Çelebi ise 17. yy.'da "Dağlarından yağ, ovalarından bal akar" tanımlamasını Aydın için yapmıştır.

Antik çağda şu an bulunduğumuz kentin adı, Tralleis iken daha sonra Güzelhisar olmuş ve 14. yy.'da Aydınnoğulları Beyliği döneminde Aydın olarak değişmiştir. Şehrin eski adının Tralleis olması bile bu şehrin tarihe ne derece tanıklık ettiğini, çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yaptığını anlatacak türdendir. Batı kıyı kesiminde bulunan önemli antik yerleşimlerden Milet-Didyma, Priene, Magnesia; güneyinde Alinda, Alabanda; doğusunda Nysa, Afrodiasias'ın bulunduğu, kuzeybatısında İzmir Efes ve Meryemana evi, doğusunda Denizli'de Hierapolis, Laodikeia, güneyinde Muğla'da Labranda, Euromos, Iasos, Mylasa ve Halikarnassos antik kentleri ile çevrelenen Tralleis - Aydın, M.Ö. 5000 yıllarına kadar giden tarihiyle, Hitit, Miken, İon, Lidya, Roma, Bizans, Anadolu Selçukluları, Aydınnoğulları, Menteşeoğulları ve en son Osmanlı İmparatorluğu zamanlarına ait sahip olduğu antik kentler, camiler, kaleler, türbeler ve medreseleriyle zenginliğine zenginlik katmaktadır. Ayrıca vurgulamaktan gurur duyduğum bir husus daha var. O da, M.Ö. 5. yy.'da kurulup Roma İmparatorluğu döneminde gelişen Afrodiasias'ın, M.Ö. 1 ila M.S. 5. yy.'lar arasında önemli bir sanat merkezi; aynı zamanda dönemin en ihtişamlı imparatorluklarından biri olan Roma İmparatorluğuna heykeller gönderen Tralleis gibi bir heykel okulu olmasıdır.

Bu arada Nysa'yı Ankara Üniversitesi adına kazan ekibin başında yer alan kişinin Doç. Dr. Hakan Öztaner olduğunu ve odalarımızın aynı koridorda karşılıklı bulunduğunu da sevinçle söylemek isterim.

Türkiye'de bugün en fazla gelişen bilim dallarından birisi arkeolojidir. Bunun sebebi olarak Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle pek çok medeniyete ev sahipliği yapması gösterilir. Türkiye'de arkeoloji, Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk'ün ilgisiyle daha bir önem kazandı ve onun gayretleri sayesinde ilk Türk arkeoloğu olan Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyr Koşay başkanlığında 1935'te Alacahöyük kazılarına başlandı.

Cumhuriyet'ten önce Osmanlı'da arkeoloji çalışmaları pek tabii ki başlamıştı. Hatta daha sonraki arkeologlara örnek oluşturacak bir model bile yetişmişti. O kişi, Osman Hamdi Bey'di. 1842'de Sakız Adası'nda doğan, ufak yaşta evlatlık olarak İstanbul'a gelen, Rum asıllı Osmanlı sadrazamlarından İbrahim Ethem Paşa'nın oğlu olan Osman Hamdi'yi Kaplumbağa Terbiyecisi, Arzuhalci ve Kur'an Okuyan Hoca gibi tablolarıyla resme birazcık ilgisi olan herkes tanır. Osman Hamdi, Paris'te hukuk eğitimini sürdürürken resme olan tutkusu sebebiyle Paris Güzel Sanatlar Okulu'na devam etmiş ve 1869'da İstanbul'a dönmüştür. Bağdat'ta ilk

arkeolojik çalışmalarını yaptıktan sonra asıl gerekli yasanın çıkarılmasını sağlayarak ve tüm arkeolojik çalışmaların kontrolünü üstlenerek modern arkeoloji biliminin Osmanlı'da temellendirilmesini sağlamıştır. En önemli kazısı, 1887-1888'de gerçekleştirdiği ve dünyaca ünlü, bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen İskender Lahdi'ni bulduğu Lübnan'daki Sayda Kral Mezarlığı kazısı olmuştur. Müzeciliğimizi ilk kez modern anlamda ele almaya başlayan Osman Hamdi Bey'in 1881'de müdür olarak atandığı Müze-i Hümayun'da gerçekleştirdiği işlerden ilki, bir tüzük hazırlığıdır. Bu tüzük, yabancıların yaptığı kazılarda bulunan eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklama yolunda birtakım düzenlemeler içermektedir. Kazılarda çıkarılan eserlerin kaydedilmesi, onarılması, ayrıca nem ve rutubetten uzak, sağlıklı bir şekilde korunup sergilenebileceği gerçek anlamda bir İmparatorluk Müze Binası'nın yapımı için dönemin yöneticilerinden aldığı destekle bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni kurmuştur. Bunun yanı sıra Osman Hamdi Bey, Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olan Sanayi-i Nefise-i Mekteb-i Âli'nin de kurucusudur. Özellikle arkeoloji alanındaki çalışmalarıyla Fransız, Alman, Yunan, İspanyol makamlarının verdiği madalya ve nişanlarla da ödüllendirilen, döneminin en seçkin siması Osman Hamdi Bey, 24 Şubat 1910'da vefat etmiştir.

Gelelim, "ilk Türk arkeoloğu" sıfatını taşıyan Remzi Oğuz Arık ile Arık'ın yaptığı kazıda ona yardım eden kişiye. Remzi Oğuz Arık, 1899'da Adana'nın bir köyünde doğmuş, İstanbul'da Darü'l-Muallimin'i bitirdikten sonra kısa bir süre öğretmenlik yapmış ve daha sonra öğrenim hayatı *Türk Tarih Kurumu, kuruluş amacı ve çalışmalar* adlı kitaba göre şöyle devam etmiş:

"İstanbul Darülfünun'da Felsefe Bölümü'nü bitirdikten sonra 1926-1931 yılları arasında Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde arkeoloji ve sanat tarihi, Louvre Arkeoloji Okulu'nda arkeoloji ayrıca Yaşayan Doğu Dilleri Okulu'nda Arapça öğrenimi görmüştü."

Yani 1926 yılında devlet sınavını üstün başarı ile geçen Arık, uzmanlaşmak üzere Batı'ya; Avrupa'ya gönderilen ilk öğrenci grubundadır. Yurda dönüş yaptıktan sonra Maarif Vekaleti arkeoloji mütehasıs yardımcılığı ile göreve başlayan Arık, 1931'de Yalova kazısını sürdürmüş, 1932 yılında ise Alişar kazısında devlet komiseri olmuştur. Arık, 1935'te DTCF'nin kuruluşundan itibaren olan Arkeoloji kürsüsünün öğretim elemanıdır. 1939'a kadar DTCF'de Ön Asya Arkeolojisi olarak gelişen ve devam eden kürsünün yanında Türkiye'deki ilk atılımlardan bir yenisini yapmış ve yurdumuzda ilk defa olmak üzere "Klasik Arkeoloji" derslerini vermeye başlamıştır. Bu kürsünün başkanlığını yaparken DTCF Arkeoloji Bölümü'ne asistan olarak tayin edilenlerden biri de Berlin'deki öğrenimini tamamlayıp 1 Ocak 1941'de göreve başlayan Ekrem Akurgal olmuştur. Akurgal, 1987'de DTCF yayınları arasında çıkan *Remzi Oğuz Arık Armağanı*'nda Prof. Arık'ın Anadolu tarihine dair büyük başarısı olan Alacahöyük kazısı hakkındaki kitabı için şunları söyler:

"Remzi Oğuz Arık'ın kitabı dünya arkeolojisine önemli bir katkı idi. Ancak bu eserin Türkler için çok daha büyük bir anlamı vardı. Çünkü bu yapıt Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu'nun ilk büyük kazısını ve onun ilk bilimsel yayımını oluşturuyor ve bu büyük aşamayı bir Türk arkeoloğu gerçekleştiriyordu. Altın, gümüş, elektron ve bakırdan olan eşsiz Alacahöyük eserleri Schliemann'ın ünlü hazinesini gölgede bırakıyor ve dünya tarihinin en değerli eserleri serisine katılıyordu."

Eski Anadolu tarihinin araştırılmasında, bu büyük başarıda Arık'la birlikte çalışan Hamit Zübeyr Koşay'ın büyük payı vardır. Arkeoloji, etnoloji, filoloji, tarih, müzecilik, arşivcilik ve kütüphanecilik alanlarında yaptığı çalışmalarla bilinen Koşay, 1897 Ufa/Başkurdistan doğumludur. 1909'da öğrenimi için Türkiye'ye gönderilir. O da ortaöğretimi için Remzi Oğuz Arık gibi Selanik Rüşdiyesi'ne gider. Rüşdiyeyi 1911'de bitirdikten sonra Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine İstanbul'a döner. Daha sonraki öğrenimini Darü'l-

Muallimin’de ve Darülfünun’da etnoğrafya ve Macarca derslerini alarak sürdürdükten sonra Macaristan’a gider. Orada Gyula Nemeth’in yanında 1923 yılında *Türk Silah Adları* adlı tezini verir, ayrıca Berlin’de Willi Bang-Kaup’un derslerine devam eder. Yukarıda söylediğim 1935 yılındaki Alacahöyük kazısından önce 1933’te Cumhuriyet’in ilk kazılarında olan Ahlatlıbel kazısını yönetmiş, ondan bir yıl önce Atatürk’ün direktifi ile başlatılan derleme çalışmalarına katılmış ve Türkoloji açısından çok önemli olan *Derleme Sözlüğü*’nün ilk nüvelerini İshak Refet’le birlikte 1932’de, ikinci cildini ise Orhan Aydın (Acıpayamlı) ile birlikte 1952’de *Anadilden Derlemeler* başlığı altında yayımlamıştır. Ayrıca Hamit Zübeyr Koşay’ın Türk etnolojisi ve folkloru hakkında 1935’ten itibaren yayımladığı kitapları da alanında ilk çalışmalar olması bakımından son derece önemlidir.

1932’de yayımlanan *Anadilden Derlemeler* kitabının giriş bölümünde söz konusu kitap için zamanın Maarif Vekili olan Reşit Galip şunları aktarmış:

“İşte Büyük Rehberin (yani Atatürk’ün) her biri ehemmiyet ve yükseklikte daha evvelkilerle yarışan inkılap ve ıslahat teşebbüslerinin en yenisi Türk dilinin bu eşsiz asalet, eşsiz güzellik ve eşsiz inceliğini asırlardan beri körletmeye savaştan tahir unsurlarından kurtarmayı istihdaf ediyor (yani amaç ediniyor).”

Reşit Galip’in adı konuşmamızda birkaç defa daha geçecek. Nedeni, onun bakanlık yaptığı dönem içerisinde, Türk eğitim tarihi başta olmak üzere çok önemli gelişmelerin yaşanmış olmasıdır. Bu gelişmelerden birisi de yine arkeoloji ile ilgili. 1934 yılında onun tavsiyesi üzerine Alman bilim adamı Dr. Helmuth Theodor Bossert, Üniversiteye profesör olarak alınır ve daha sonra bir kürsü hâline gelecek olan “Türk Arkeoloji Enstitüsü” müdürlüğüne getirilir. Böylece İstanbul’da, DTCF’nin kurulmasından yaklaşık 2 yıl önce, Ön Asya kültürlerinin dillerini ve arkeolojisini bir arada ve birbirinden faydalanarak araştırarak, bu konularda uzmanlaşacak bilim insanları yetiştirilmeye başlanır. 1942 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde yapılan bir değişiklik ile Eski Ön Asya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü kurulur ve Prof. Dr. Bossert, 1959 yılına kadar yürüteceği kürsü başkanlığı görevine getirilir. 1940 yılında Bossert’in asistanı olan birinin adını söylemeden arkeoloji konusunu kapatmaya niyetim yok. O kişi, 1935 yılında stajyer olarak başladığı Boğazköy/Alacahöyük kazılarını hayatı boyunca sürdürmüş, bilim dünyası tarafından Hitit hiyerogliflerinin çözüldüğü yer olarak tanınan Karatepe-Arslantaş Höyüğü’nde Türkiye’nin ilk açık hava müzesini kurmuş, Karatepe kalıntılarının ortaya çıkarılması ve Hitit dilinin çözülmesine büyük katkı sağlamış olan Halet Çambel.

Yukarıda adını tekrar anacağımı söylediğim, 1892 Rodos doğumlu olan ve sadece 41 yıl hayat süren, Türk siyasetçisi ve aynı zamanda tıp doktoru olan Reşit Galip hakkında biraz daha detaylı bilgi vermem gerekiyor. Bu gereklilik, Reşit Galip’in 1925 ara seçimlerinde Aydın milletvekili olarak TBMM’ye girmesi ve bunu III. ve IV. dönemlerde de sürdürmesinden kaynaklandığı kadar burada bahsedilecek başka nedenlere de dayanmaktadır. Bu nedenlere geçmeden önce Reşit Galip’in öğrenim hayatından kısaca bahsedelim.

İlk ve ortaöğrenimini Rodos’ta tamamlayan Reşit Galip, idadi için İzmir’e gelir. Lisenin son sınıfında iken II. Meşrutiyet’in Temmuz ayında ilan edilmesi üzerine *Ferda-yı Temmuz* (Temmuz Ertesi) adlı bir gazete çıkarır. 1911’de Askerî Tıbbiye Mektebi’ne girer. O yıl Askerî Tıbbiye Mektebi için son derece önemli bir yıldır. Çünkü Türk Ocakları’nın kuruluş çalışmaları, Türkçülüğün yaygınlık kazandığı en uygun ortam olan Askerî Tıbbiye’de 1911’de başlamıştır. Konuyla ilgili kaynaklara göre bunun sebebi, burada modern eğitim gören öğrencilerin müspet ilim zihniyeti ile yetişmesi sonucu, karşılaşılan siyasî ve sosyal sorunlara rahatlıkla teşhis koyabilecek yetenekte olmalarıdır. Ocağın kurulması sırasında Askerî Tıbbiyeliler, “190 Tıbbiyeli Türk Evladı” adına bir beyanname kaleme almışlardır. Fiilî olarak 1911’de kurulan Türk Ocakları, 25 Aralık 1912’de İttihat ve Terakki Merkezi’nde Ziya

Gökalp'in (1876-1924) de katıldığı bir toplantı daha yapıldıktan sonra resmen kurulmuştur. İlk yönetim kurulunda, Ahmet Ferit Tek (Başkan, 1878-1971), Yusuf Akçura (2. Başkan, 1876-1935), Mehmet Ali Tevfik (Genel Sekreter, 1889-1941) ve Fuat Sabit (Veznedar, 1887-1957) yer almıştır.

Türk Ocakları'nın en önemli faaliyetlerinden birisi, düzenli olarak yürütülen konferanslardır. 1918'e kadar 500'ü aşkın konferansa Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi (Tanrıöver, 1885-1966), Yusuf Akçura, Mehmet Emin (Yurdakul, 1869-1944), Bursalı Mehmet Tahir (1861-1925), Halide Edip Adıvar (1884-1964), Ahmet Ağaoğlu (1869-1939), Enis Behiç Koryürek (1891-1949), İbrahim Alaaddin Gövsa (1889-1949), Ali Canip Yöntem (1887-1967), Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966), Aka Gündüz (1886-1958) gibi çoğunluğu Darülfünun'da hoca olan isimler katılmışlardır.

Türk Ocakları'na 25 Aralık 1908'de kurulan Türk Derneği öncülük etmiştir. Derneği, ünlü Türkçülerden Necip Asım (Yazıksız, 1861-1935), Veled Çelebi (İzbudak, 1869-1950) ve Yusuf Akçura kurmuşlardır. İlk karar toplantısından sonra gazetelerde bir ilan yayımlanmış ve ikinci toplantıya şu kişiler dâhil olmuştur: Emrullah Efendi (1859-1914), Ahmet Mithat (1844-1912), Bursalı Mehmet Tahir, Tarihçi Mehmet Arif (1845-1898), Akyiğitoğlu Musa, Fuat Raif, Rıza Tevfik (1869-1949), Ahmet Ferit Tek (1878-1971) ve Agop Boyacıyan (1837-1914). Hüseyin Namık Orkun'un *Türkçülüğün Tarihi* adlı çalışmasında söylediği gibi dernek, Türkçülük için değil, Türkoloji için kurulmuşa benzemektedir. Bugün için "Türklük bilimi" yani Türk toplumlarının maddî ve manevî kültürünü araştıran bilim dalı olarak adlandırılan Türkoloji teriminin daha öncesinde Türk dili ve edebiyatı çerçevesinde eser veren veya eserleri inceleyen bilim dalı olarak kullanıldığına dikkat çekmek isterim. Zaten yukarıdaki isimleri saydığımda -eminim ki- bir ikisi dışında geri kalan hepsinin vermiş olduğu eserler de sizlerin aklına gelmiştir. Burada hemen Fransız düşünür ve yazar Jean Paul Sartre'ın şu sözünü hatırladım: "Yazar, konuşan kimsedir. O gösterir, ortaya koyar, buyurur, reddeder, çağırır, yalvarır, hakaret eder, inandırır, araya sokuşturur. ... Bizim niyetimiz çevremizi kuşatan toplumda bazı değişikliklerin oluşumuna yardım etmektir."

Bu sözler, edebiyatın ve edebiyatçıların amaçlarını, toplumun iyileşmesi konusundaki niyet ve çabalarını gösteriyor. Aslında eğitim de çevremizi kuşatan toplumda bazı olumlu değişikliklerin meydana gelmesine yardım etmek, insanların bu yönde yetişmesini sağlamak değil midir?

Gelin, Reşit Galip'in yolundan gitmeye devam edelim. O, 19 Eylül 1932 ile 13 Ağustos 1933 arasında Maarif Vekilliği (yani Milli Eğitim Bakanlığı) yapmıştır. 12 Nisan 1931'de daha sonra adı Türk Tarih Kurumu olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve onun genel sekreterliğine getirilmiş. Ayrıca 12 Temmuz 1932'de, yani Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı dönemde daha sonra adı Türk Dil Kurumu olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve başkanlığına getirilmiş. Bu cemiyetlerin kurulmasıyla kültürün bu iki önemli alanında Türk'e özgü bir tarih ve dilin araştırılması, incelenmesi ve yaratılmaya çalışılması konusunda kişisel çabaların yanı sıra kurumsal olarak da çaba gösterilmesi amaçlanmıştır.

1933 yılı da bizim açımızdan son derece önemlidir. Önemlidir, çünkü nostaljik bir düşünüşle, Reşit Galip, 2013 yılına kadar ilkokullarda hep bir ağızdan okunulan Andımız'ı Cumhuriyet'in 10. yılı olan 23 Nisan 1933'te yazmış ve çocuklara armağan etmiştir. Önemlidir, çünkü üniversite reformu yani İstanbul Darülfünunu'nun kapatılarak İstanbul Üniversitesi'nin açılması onun bakanlık yaptığı dönemde gerçekleşmiştir. 1931 yılında hükümet, İsviçre Gelf Üniversitesi profesörlerinden Albert Malche'yi İstanbul Darülfünunu'nu inceleyerek, kurulacak yeni üniversite hakkında görüşlerini bildiren bir rapor yazması için Türkiye'ye çağırılmıştı. 16 Ocak 1932'de İstanbul'a gelen Malche, Ankara'ya giderek başvekil ve Maarif Vekili Esat (Sagay) Bey'le görüşme yapar ve birkaç aylık çalışmanın sonunda raporunu ilgili Vekalet'e

sunar. Malche'nin raporu göz önüne alınarak hazırlanan kanun tasarısı, Meclis'ten 31.5.1933 tarih ve 2252 sayılı Kanunla geçirilerek İstanbul Darülfünunu 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren ilga edilir, yerine "İstanbul Üniversitesi" adlı yeni bir üniversite kurulması için Maarif Vekaleti görevlendirilir. 1933'te öğretim kadrosunun neredeyse üçte biri tasfiye edilen Darülfünun'da kapatıldığı yıl 2500 öğrenci ve yaklaşık 120 öğretim üyesi vardı. 1933'te yapılan bu reformun Osmanlı'dan Cumhuriyet'e taşınan eğitim ve bilim anlayışının değişmesi açısından ayrıca bir önemi vardır.

Şimdi konuyu Batılılaşma çabaları, gelişen fikir hareketleri, Darülfünun ve Üniversite, Ankara'da kurulmuş olan ilk fakülte olan DTCF ile bu öğretim kurumlarında Türkoloji yani Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün öğretimi meselesiyle sınırlandıralım.

Türkiye'de Batılılaşma hareketinin ilk resmî beyanı, 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hattı yani Tanzimat Fermanı ile olmuştur. Batılılaşma faaliyeti, siyaset, toplum, edebiyat olmak üzere başlıca üç alanda gelişir. Siyaset alanındaki çalışmalara, imparatorlukta ilk özel gazeteciliği kurmakla başlanır. Agah Efendi ile Şinasi'nin birlikte ilk sayısını 22 Ekim 1860'ta çıkardıkları *Terceman-ı Ahval*, Şinasi'nin tek başına ilk sayısını 28 Haziran 1862'de çıkardığı *Tasvir-i Efkar* ilk özel gazetelerdir. Bir toplumun, yüzyıllarca alıştığı düşünce ve yaşayış şartlarından birdenbire sıyrılmasına imkân yoktur. Bunun içindir ki, Tanzimat hareketi hiçbir zaman kökten bir düzenlemeye saptırılmamış, eski müesseselerin derhal ortadan kaldırılmaları yerine onların yanı başlarında Batılı örneklerin de kurularak halkın zamanla onlara alıştırılması yoluna gidilmiştir. Yani Tanzimat dönemi, hemen her alanda eski ile yeninin yan yana bulunduğu bir geçiş ve ikilik dönemidir. Bunu edebiyat tarihimizde, bu fermanın adı ile özdeşleşen Tanzimat edebiyatında, eski türde eserler verenlerin yanı sıra Batılı edebiyatın hemen hemen bütün dallarında eserler verilmeye başlanmasıyla da görüyoruz. Şu da bir gerçektir ki Türkiye'de Batılı anlamda ilk hürriyet, vatan, millet, hak, hukuk, adalet, medeniyet gibi kavram ve konuların Tanzimat'tan sonra edebiyatçıların çabalarıyla ortaya çıktığı ve yayıldığı görülür. Batılılaşma konusunda, medeniyet değiştirme her şeyden önce bir zihniyet değiştirme ve zihniyet değiştirme de bir kültür meselesi olduğuna göre, Türk toplumunun bu yola girebilmesi önce Batılı bilimlerin girip yerleşmesiyle mümkündür. Bu da her şeyden önce eğitim sistemindeki dönüşümü gerekli kılan bir olgudur.

ODTÜ öğretim üyelerinden, şehir ve bölge plancısı, aynı zamanda sosyolog, Tarih Vakfı'nın kurucusu Prof. Dr. İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler" adlı yazısında, eğitimin dönüşümü hakkında şöyle diyor:

"Her milletin eğitiminin dönüşümü, farklı tarihlerde başlamış olsa da benzerlikler göstermektedir. Dönüşümün üç temel eksenidir. Birincisi eğitimin üstündeki dinî denetimin zayıflatılarak kaldırılmasıdır. İkincisi ise dilin ve yazının reforma uğratılmasıdır. ... Dönüşümün üçüncü eksenini daha çok eğitim teknolojisine ilişkindir."

Bilginin toplumda yaygınlaştırılması işlevinin yerine getirilebilmesi için dilin, dinî grupların tekelinde seçkinlerin yararlandığı bir araç olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Bu ise eski, seçkinlere özgü yazı dilinin bırakılmasını, geniş halk kitlelerinin kullandığı dilin benimsenmesini gerektirecektir. Burada yeri gelmişken bir tespit daha buluncağım. O da, şimdilerde çokça söz edilen bilimsel dilin ya da üslubun, safsata olduğudur.

Osmanlı toplumunda eğitimin dönüştürülmesine "askerî sınıf"tan başlanmıştır. Klasik Osmanlı sistemindeki askerî sınıfın yetersizliği savaş alanlarında açıkça kendini gösteriyordu. Tanzimat'tan önce açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1795), Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Ma'mure (1827), Mekteb-i Ulum-ı Harbiyye (1834), Mızıka-i Hümayun (1834), Darü'l-Ulumi'l-Hikemiyye-i Osmaniyye ve Mekteb-i Tıbbiyye-i Âliyye-i Şahane (1838) ordu için gerekli becerileri öğretmek ya da askerî

sınıfı yeniden yapılandırmak için kurulmuştu. Bu nedenle başarıları ve yaygınlıkları askerî sınıfla sınırlı kalmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimdeki yenileşmenin bu sınıftan başlaması, bahsi geçen dönüşümün yükseköğretimden başlamasını gerekli kılmıştır. Bu konuda kaynaklar, Osmanlı toplum yapısının bu tür bir eğitime hazır olmadığını söylerler. İlk ve ortaöğretimi örgütleyememiş bir yerde yükseköğrenim nasıl olacaktı? Üstelik bu şekilde eğitimde kullanılacak dil, Osmanlıca veya o dönem Türkçesi yetersizdi. Bu sorun, Mühendishane'ye bir matbaa kurulması ve hocaların tercüme işine özendirilmesi ile çözümlenmeye çalışılır. -Burada hemen yine hocalık damarım kabardı. Gerek aydınlanma gerek yenilenme gerekse modernleşme deyin yani uyanış ve yeniden ayağa kalkış dönemlerinde tercümenin önemi için Hilmi Ziya Ülken'in *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* kitabını tavsiye ederim.- Bu dönemde 400 kadar kitap yayımlanır. Böylece modern eğitime geçişle birlikte dil sorunu da gündeme gelir.

1838'de Osmanlı devlet düzeninde "divan" kalkarak yerini "hükümet" alınca Osmanlı sivil bürokrasisi de doğmaya başlar. Tanzimat'la birlikte bu dönemde bir çeşit memurluğa hazırlık işlevi yüklenecek ortaöğretime talep olmuştur. Rüşdiyeler (1838), Mekteb-i Ulum-ı Edebiyye (1839), Mekteb-i Maarif-i Adliyye (1838), askerî idadiler (1846), mülkiye rüşdiyeleri (1847), Darü'l-Maarif (1849) bu amaçla kurulmuştur.

Tanzimat döneminde eğitimin çağdaştırılması yolundaki uğraşlara rağmen en az başarı ilköğretim alanında görülür. Bunun nedeni din alanında kalan ilköğretimin, eğitim alanının modernleşmesine karşı gelmekten çok, bununla rekabet eder duruma gelmesidir. II. Mahmud (1785-1839) döneminden beri eğitimin devletleştirilmesi tutumu gözlemlendiği hâlde ilkokullar için medrese dışında öğretmen yetiştirme kursları ya da okulları gibi bir fikir henüz doğmamıştı. Bu nedenle okullar medresenin etkisinde kalmışlardır. Medreseler, vakıf kuruluşları oldukları için devletin bunlardan her türlü desteği kesmesine rağmen yaşamaya devam eder. II. Abdülhamit (1842-1918) döneminde medreseye kayıtlı öğrencilerin askerlikten muaf tutulması, çok sayıda kişinin medreselere gitmesine yol açmış, bu da medreseye olan ilgiyi artırmış, reform girişimlerini engellemişti. Medreseler, hem ortaöğretim hem de yükseköğretim düzeyinde eğitim kurumları olarak Batı tipi idadilerin, rüşdiyelerin, sultanilerin, yüksekokulların ve Darülfünun'un yanı başında yaşamaya, öğretim yapmaya, öğrenci yetiştirmeye devam ediyordu. Böylece toplumda mektep-medrese ikiliği doğmuştu. Bunun yanında üçüncü bir kategori olarak yabancı okullar (misyoner, azınlık okulları, kolejler) eğitim alanında faaliyet göstermekteydi. Bu durum, 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat yasası çıkana kadar sürdü. Yasa çıktığında ülkede 479 medrese ve 18000 medrese talebesi vardı. Fakat sadece 6000'i gerçek talebe idi.

Yoğun Batılılaşma hareketlerini başlatan II. Mahmut'un oğlu olan, döneminde Tanzimat Fermanı'nı ilan ettiren Abdülmecit, Ocak 1845'te Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın (Geçici Maarif Meclisi) açılış toplantısında eğitimin amacı için şöyle demiştir:

"Din ve dünya için gerekli olan din bilgilerini ve yararlı bilimlerini yaymak ve halk arasında cahilliği kaldırmak."

Yani DTCF'nin açılışından tam 91 yıl önce eğitimin ilk amacı böyle belirleniyor. Aynı yıl bir hatt-ı hümayun yayımlayan Abdülmecit, meslekî ve genel öğrenime ahiret işleri ölçüsünde önem verilmesini ister. 21 Temmuz 1846'da gelenekçi Osmanlı eğitim ve bilim anlayışına sahip olanlar ile Avrupa'da tahsil görmüş olan Batı tarzı yenilik taraftarı üyeler birlikte yeni bir eğitim reformu ortaya koymaya çalışırlar. Bu toplantının resmî bildirisinde kurulacak olan Darülfünun için şu ifadeler geçmektedir:

"Darülfünun'da her nevi ilim ve fen öğretilip öğrenilecektir. Burada ikmal-i kemalat-ı insaniyye için bütün ilim ve fenler okutulacaktır. Osmanlı bürokrasisinde vazife almak emelinde olanlar

ilim ve fenleri Darülfünun'da tahsil edeceklerdir. İstanbul'un uygun bir yerinde Darülfünun inşa edilecektir.”

Bu bildiri üzerine, Darülfünun için Sultanahmet ile Ayasofya arasında üç katlı bina yapımına başlanır. Binayı İtalyan mimar Gaspere Fossati yapacaktır. Bina 18 yılda (1845-1863) tamamlanabilir. Darülfünun binasının inşaatı sürerken ders kitaplarının hazırlanması görevini 1851'de kurulan Encümen-i Daniş üstlenir. Diğer taraftan Darülfünun'a öğretim üyesi yetiştirmek üzere 1857'de Paris'e öğrenci gönderilir. 1863'te daha tam anlamıyla Darülfünun inşaatı tamamlanmadan ilk konferansı, Kimyager Derviş Mehmet Paşa verir. Derviş Mehmet Paşa, 12 yaşında Mühendishane'ye girmiş, oradan subay olarak çıkınca birkaç yıl Londra, üç yıl da Paris'te öğrenimini devam ettirmiştir. Harbiye'de fizik ve kimya hocalığı yapar. Derviş Paşa, Darülfünun'da vermiş olduğu ilk derste -konferansta dersek daha doğru olur-, fizik ve kimyanın amacını halkın anlayabileceği tarzda anlatır. İnşaatı 1865'te tamamlanan Darülfünun binası, Maliye Nezareti'ne verilir. Darülfünun, başka bir binaya taşınır; ancak konferanslar düzenli hâle gelemeden çıkan bir yangınla kül olur.

Abdülmecit döneminde 1856'da, Tanzimat kurallarını tekrarlayan, açıklayan ve genişleten bir ferman olarak çıkan Islahat Fermanı'nda ilk olarak eğitime yer verilir.

“Her okul herkese açık olacak, cemaatler kendi kültür ve yazılarına uygun okullar açabilecekler, fakat bütün okulların programları ve öğretmenleri Meclis-i Maarif'in denetiminde tutulacak.”

Bu fermanla Osmanlı toplumundaki tüm milletlerin okul açmasına izin verilmekte ve Devlet-i Âliyye'nin mekatib-i askeriyye ve mülkiyyesi tüm Osmanlı tebaasına açılmaktadır. Islahat Fermanı ile eğitimin merkezî bir denetim altına alınması isteği, 1857'de Maarif-i Umumiyye Nezareti'nin kuruluşuyla gerçekleşmiştir. Böylece, ilk olarak hükümet içinde eğitim ayrı bir birimde ele alınacaktı.

Ayrıca Osmanlı yönetiminde sivil bürokrat yetiştirmek amacıyla açılan rüşdiyelerin yeterli olmaması nedeniyle başka okullar da açılmıştır. 1862'de Mahrec-i Aklam kurulmuş, bunu Darü's-Şafaka (1865), Galatasaray (1867) gibi sultaniler izlemiş, Mekteb-i Mülkiye (1859) ve Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiye (1866) olmak üzere ilk sivil yüksekokullar da bu dönemde açılmıştır. Eğitim sisteminin gelişmeye başlaması öğretmen gereksinimini arttırıyordu. Tanzimat'a gelene kadar Osmanlı eğitim kurumları içinde medreseler kendi hocalarını yetiştirir, sıbyan mekteplerinde de medreselerin ilk basamaklarında yetişen kimseler öğretmenlik yapardı. Rüşdiyelerin artmasıyla birlikte Darü'l-Muallimin (1847) okulları ve daha sonra ilkokulların ihtiyacı için de Darü'l-Muallimin-i Sıbyan (1866), ayrıca kadın öğretmenler yetiştirmek üzere Darü'l-Muallimat (1870) açıldı. Toplumda eğitim gereksinimi sadece erkekler için olamayacağından kızların eğitimi de devletin yükümlülükleri arasında bulunuyordu. Bu nedenle Ebe Mektebi (1842), kız rüşdiyeleri (1858), kız sanayii mektepleri (1870) kurulmuştur.

Osman Nuri Ergin'in *Türkiye Maarif Tarihi* adlı eserinde 1887 salnamesine göre Darü'l-Muallimat'ın ders programı şöyle verilmiştir:

<u>Birinci sınıf</u>	<u>İkinci sınıf</u>	<u>Üçüncü sınıf</u>
Ulûmi Diniye	Tarihi Osmanî	Arabî
Kıraati Türkiye	Arabî	Farisî
Arabî	Farisî	Nakış
Farisî	Coğrafya	Hesap
Lisanı Osmanî ve imlâ	Hesap	İmlâ ve İnşa
Hesap	İnşayi Türkî	Coğrafya

Resim	Kavaid ve imlâ	Tarihi Osmanî
Sülüs	Sülüs	Sülüs
Rik'a	Rik'a	Rik'a
Dikiş	Resim	Resim
	Makine	Makine

Arapça ve Farsçanın ağırlıklı olduğu bu programda Türk diline, o dönem için Osmanlı Türkçesi'ne ait 1. sınıfta Kıraat-i Türkiyye, Lisan-ı Osmanî ve imla 2. sınıfta İnşa-yı Türki, Kavaid ve İmla, 3. sınıfta ise İmla ve İnşa adlı derslerin bulunduğu görülüyor. Fakat bu dersleri verecek hocanın da bulunmadığını *Takvim-i Vakayi'* nin 1234-1235 numaralı nüshalarında şöyle bir ilandan anlıyoruz. Latife olsun diyerek o ilanı veriyorum:

“Darulmuallimatta haftada 4 gün birer saat kavaidi lisanî Osmanî ve inşa talim etmek ve şehri 800 kuruş maaş verilmek üzere bir muallimin lüzumu olduğundan ve sinî 40'ı müteceviz bulunmak meşrut olduğundan buna rağbet edenlerin Rebiülevvelin 11 inci Cumartesi ve 13. üncü Pazartesi günü meclisi kebiri maarifin dairei ilmiyesine müracaat etmeleri ilân olunur.”

Tabii ki, o günlerin Avrupa'sında öğretmen yetiştiren bir kurumda, hangi derslerin okutulduğunu bunların karşısına yerleştirirsek, eksikliklerimiz de daha açık bir biçimde anlaşılır.

Gelelim Darülfünun'a. 1869'da ikinci kez açılan Darülfünun için Çemberlitaş'taki, bugün Basın Müzesi olarak kullanılan binanın yapımı tamamlanır. Darülfünun-ı Osmanî adıyla geçen bu öğretim kurumunda üç yıl boyunca ders verilir. Aynı yıl Maarif-i Umumiye Nizamnamesi de yürürlüğe girmiştir. Osmanlı eğitim hayatında önemli olan bu nizamname, Fransız eğitim sisteminden yararlanılarak hazırlanmıştır. Nizamname'de Darülfünun'un yönetim yapısı ve ders programları da tespit edilmiştir. Nizamname'ye göre Darülfünun, Felsefe ve Edebiyat, Fen ve Matematik ayrıca Hukuk şubelerinden oluşacak ve öğretim üç yıl sürecektir. Darülfünun-ı Osmanî'nin hazırlıkları tamamlandığında gazetelere ilanlar verilir. Sonunda 450 kişi seçilerek eğitime başlanır. 1870'te açılan Darülfünun-ı Osmanî, 1873 yılına kadar kesintisiz olarak eğitim yapar. Ancak öğrenci ve öğretim üyesi kadrosunun yetersizliği, maddi imkânsızlıklar ve planlamanın iyi yapılamaması nedeniyle kapanır.

Darülfünun, üçüncü defa 1874 yılında Darülfünun-ı Sultanî adıyla açılır. Öğretim dilinin genelde Fransızca olduğu, bunun yanında Arapça ve Türkçe derslerin yer aldığı Darülfünun-ı Sultanî, daha çok Galatasaray Sultanisi mezunlarının gideceği yer hâline gelir. Bu Darülfünun'da, Hukuk, Turuk ve Meabir (yani Mühendislik) ile Edebiyat şubeleri açılır. Hukuk şubesi, Osmanlı'da modern hukuk eğitiminin yapıldığı ilk yüksek mekteptir. 3 defa mezun vermeyi başarabilen Edebiyat şubesinin programında şu dersler yer alır: Edebiyat-ı Arabiyye, Yunaniyye, Lâtiniyye, Felsefe, Mantık, Tarih-i Umumî ve İlm-i Esatir-i Evvelin, İlm-i Asar-ı Atika. Salmelerde Edebiyat-ı Âliyye Mektebi de denilen bu şubenin programında ilk dikkati çeken nokta, Osmanlı yani Türk dili ve edebiyatıyla ilgili derslerin bulunmayışıdır. Darülfünun-ı Sultanî, tasarruf gerekçeleri ve mühendislik şubesine öğrenci bulma sorunu nedeniyle 1877'den önce Hukuk ve Mühendislik şubesi, son olarak da 1880-1881'de Edebiyat şubesi kapatılır.

Bu arada yapılan bazı düzenlemelerle eğitim sisteminde rüşdiyeler düzeyinde özel okullar, duyulan gereksinimlere göre meslek okulları ve yüksekokullar açılmaya devam eder. 1890'lı yıllardan sonra meslek okulları ve yüksekokullar İstanbul dışında da yaygınlaşır. Selanik, Konya ve Bağdat'ta Hukuk Mektebi açılır.

19. yy.'ın sonlarına doğru yaşanan fikir hareketleri, Avrupa'ya yükseköğretime öğrenci gönderilmesine engel olur. Bu düşünce, ülke içinde Darülfünun'un yeniden gözden geçirilerek yeni bir biçimde kurulmasını tekrar gündeme taşır ve Darülfünun, dördüncü kez Darülfünun-ı Şahane adıyla 1900 yılında, II. Abdülhamit'in tahta geçişinin 25. yılında, Mekteb-i Mülkiyye binasında yeniden açılır ve Üniversite reformuna kadar yani 33 yıl yaşar.

II. Meşrutiyet döneminde okul, bina değiştirir, Zeynep Hanım Konağı'na taşınır. 1909'da adı Darülfünun-ı Osmani, 1912'de İstanbul Darülfünunu olarak değişir.

Darülfünun-ı Şahane, fen (yani Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye), edebiyat ve ilahiyat (Ulum-ı Aliye-i Diniye) olmak üzere üç şubeli açılır. Hukuk ve Tıp daha önce açıldığı için Darülfünun'da yer almamıştır. Devlet ihtiyacını karşılamak için açılmış yüksekokullarda, örneğin mühendis mektebinde okuyanlardan para alınmazken Darülfünun paralıdır. Bu, II. Abdülhamit döneminin sonuna kadar yani 1909'a kadar böyle devam eder. İkinci plana itilen Darülfünun, II. Abdülhamit'ten sonra ön plana çıkarılır. Bu dönemde Hukuk ve Tıp Mektebi de Darülfünun'a dâhil edilerek 5 fakülteli bir üniversite kurulmaya çalışılır.

Darülfünun'da asıl canlanma Balkan Savaşı sonrasında, I. Dünya Savaşı içinde görülür. 1914'te kız öğrencilere verilen dersler "İnas Darülfünunu" adı altında resmen başlar. 1919'da Darülfünun'a ilmî özerklik kazandıracak yeni düzenlemeler yapılırken Darülfünun ders programının aynı öğretim üyeleriyle İnas Darülfünunu'nda da uygulanmasına karar verilir. Bu arada kız öğrenciler erkeklerin sınıfına devam etmeye başlar ve fiilen İnas Darülfünunu ortadan kalkar. Bu durum, 16 Eylül 1921'de Darülfünun divanının aldığı kararla resmîyet kazanır. Ayrıca 1915'te Darülfünun'a 20 Alman ve 1 Macar profesör çağrılır.

Özerk Darülfünun kurulması yönünde ilk ciddi çalışmaların bu yıllarda Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri tarafından ortaya koyulduğu görülmektedir. Özellikle Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu, bilimin ancak bilim adamlarına hür bir ortam sağlanarak ortaya çıkacağını savunurlar.

Şimdi, 20. yy.'ın başlangıcında Türkiye'deki Türkoloji dünyası üzerine birkaç kişi etrafında söz söylemek istiyorum. İlk olarak Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Baltacıoğlu.

1876 doğumlu olan, "Türk milliyetçiliğinin babası" olarak anılan; yazar, sosyolog, şair ve siyasetçi Ziya Gökalp, eğitimine doğduğu yer olan Diyarbakır'da başlar. 1886'da Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyye'ye yazılır ancak son sınıfta iken babasını kaybeder. Maddî imkânsızlıklar yüzünden Diyarbakır'a döner ve 1891'de orada İdadî Mülkiyye (yani Sivil Lise)'nin ikinci sınıfına kaydolar. Ancak son sınıfta iken "padişahım çok yaşa" diyeceği yerde "milletim çok yaşa" demesi üzerine soruşturma açılır ve okuldan yine mezun olamaz. Liseden bu şekilde ayrıldıktan sonra müderris olan amcasından Arapça ve Farsça dersleri alır, tasavvufla ilgilenir ve bir yandan da Fransızca öğrenir. 1896'da yolu yine İstanbul'a düşen Gökalp, ücretsiz olduğu için Baytar Mektebi'ne gider. Burada ülkedeki özgürlük hareketine katılmış Jön Türk'lerden etkilenir. İttihat ve Terakki hareketine katılır. 1912 Mart'ında Diyar-ı Bekr mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a seçilir. Meclis dört ay kapatılınca Edebiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olur. Kurumda onun, eğitimle ilgili görüşleri kabul görür, ders programları ve okutulacak kitaplar onun görüşleri doğrultusunda hazırlanır. 1913 ve 1914 yıllarında kendisine teklif edilen Maarif Nazırlığı görevini kabul etmeyerek hocalık görevine devam ettiğini de burada söylemek isterim.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise 1886'da İstanbul'da doğmuştur. Türk eğitim tarihinde ün salmış önemli bir düşünür, aynı zamanda yazar, özellikle oyun yazarı ve siyasetçidir. O, 1923 ile 1927 yılları arasında "İstanbul Darülfünun Emini" (yani rektörü) olarak da görev yapmıştır. Yani Cumhuriyet döneminin tek üniversitesinin ilk rektörüdür. Onun da öğrenim hayatından kısaca bahsedelim. Baltacıoğlu, Kışlaarkası ilk mektebinden mezun olduktan sonra orta

öğrenimini Fevziye Rüşdiyesi ve Vefa İdadisi'nde tamamlar. 1904'te Darülfünun-ı Osmaniyye'nin fen şubesine kaydolur ve 1908'de tamamlar. Bu arada hat dersleri de almaya devam eder. Mezuniyetin ardından Darü'l-Muallimin-i İbtidaiyye'de hat öğretmenliği yapar. 1910'da Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin onayı ile pedagoji ve el sanatları konusunda inceleme yapmak üzere Paris, Londra, Belçika, İsviçre ve Almanya'ya gönderilir. 1912'de *Talim ve Terbiyede İnkılap* adlı eserini yayımlar. 1913'te Darülfünun'da pedagoji dersleri vermeye başlar ta ki 1933'e üniversite reformuna kadar. 1942'de ise bildirimim diğer bir konusu olan DTCF'ye öğretim üyesi olarak atanır.

Darülfünun'un edebiyat şubesinde görev almış hocalardan birisi de Fuat Köprülü'dür. Köprülü, 1913'te 23 yaşında iken Darülfünun'a edebiyat tarihi müderrisi (yani profesörü) olmuştur. Fakat bu görevi alması için şimdiki gibi aşamalardan geçmemiştir. Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşılacağı gibi o zamanlar çocukların, gençlerin aldıkları ön eğitimin türüne bakılmaksızın düzeyleri ölçülmek suretiyle çok çok ileri aşamalar için önleri açılabilirdi. Hatta örgün eğitimini Ayasofya Rüşdiyesi ve Mercan İdadisi'nde tamamlayan Fuat Köprülü, edebiyat ve tarih alanlarında kendisini o derece iyi yetiştirmiş ki yukarıda söylediğimiz gibi 23 yaşında profesör olarak Darülfünun'a atanmıştır. Köprülü, önceden dâhil olduğu Fecr-i Âti ve Servet-i Fünun topluluklarında yazılar yazsa da Ziya Gökalp çevresine girdikten sonra Milli Edebiyat ve Yeni Lisan akımını benimsemiştir. 1913'te Halit Ziya Uşaklıgil'den boşalan İstanbul Darülfünunu Türk Edebiyatı Tarihi dersini üstlenmiştir. Onlarca eserinden bu sıralarda oturanlar olarak en az on eserini sayabildiğimiz Köprülü, 1934'te siyasete atılır. 1935'ten itibaren 6 dönem milletvekili seçilir. 1950-1955 arasında Dışişleri Bakanlığı yapar. Bu arada 1936'da DTCF'de öğretime başlanması üzerine 1941'e kadar tarih kürsüsünde ders verir.

Nihayet, Darülfünun'da Eski Türk Dili alanında hocalık yapmış birine sıra geldi. O, Avrupa üniversitelerinde 19. yy.'ın sonlarına doğru müstakil bir bilim dalı hâline gelen linguistiğin memleketimizde yerleşmesini ve gelişmesini sağlayan kişi olmuştur. Bu konuda kaynakların işaret ettiği kişi, Necip Asım'dır. Necip Asım, Darülfünun'un edebiyat şubesinde II. Meşrutiyet'ten 1927 yılına kadar ilmi-i elsinde dersinin yanı sıra Türk dili tarihi dersini okutmuş ve derslerinde Orhon Türkçesi, Uyurca, Çağatayca, Osmanlı lehçesi gibi çeşitli Türk yazı dillerini de işlemiştir. Yani Necip Asım, hem yaşadığı dönemin dili olan Osmanlıca hem de tarihî Türk yazı dilleriyle ilgili dersler vermiştir.

1927 yılından sonra Necip Asım'ın yerine geçen Ragıp Hulusi Bey'in (Özdem, 1893-1943) verdiği bu dersler, Ahmet Caferoğlu (1899-1975) ve Reşit Rahmeti Arat (1900-1964) tarafından verilmiştir. Caferoğlu, Breslau Üniversitesi'nde F. Giese'nin yönetiminde yaptığı doktorasının ardından 1930; Reşid Rahmeti Arat, Berlin'de Willi Bang-Kaup'un yanında doktorasını tamamlayarak 1933 yılında Türkiye'ye dönüp görevlerine başlamışlardır. Özellikle vurgulamak istediğim husus, Üniversite reformu yapıldıktan sonra Arat'ın bizzat Atatürk tarafından Üniversite'de ders vermek üzere çağrıldığıdır. Necip Asım'ın zamanına kadar Darülfünun'da Türk diline yönelik bu tür dersler okutulmamıştı. 1900'lü yıllardan başlayarak Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde Osmanlı Edebiyatı, Arap ve Fars Edebiyatı ile Fransız Edebiyatı olmak üzere dört ayrı ders okutulmuştur. Zamanla Arap ve Fars Edebiyatı dersleri seçmeli olmuş, Fars Edebiyatı dersini Necip Asım'ın yakın dostu olan Veled Çelebi (1869-1953) okutmuştur. Bu yakın dostluğu, Veled Çelebi'nin Ali Şir Nevâyi'nin *Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı eserini Osmanlı Türkçesi'ne aktarma çalışmasının "Önsöz"ünü yazan Necip Asım'ın ifadelerinden tespit etmek mümkündür. 1924'te Veled Çelebi'den boşalan İran Edebiyatı müderrisliğine 9 yıl süre ile Ali Nihad Tarlan (1898-1978), Orhan Şaik Gökyay (1902-1994) başta olmak üzere Agâh Sırrı Levend (1894-1978), Necmeddin Halil Onan (1902-1968), Yusuf Ziya Ortaç (1895-1967), Abdulbaki Gölpınarlı (1900-1982) gibi isimlere hocalık yapan, ondan önce 1914'te Darülfünun Edebiyat Şubesi'nde Edebiyat-ı Türkiye müderrisliğine getirilmiş olan Ömer Ferid Kam (1864-1944) atanmıştır. Yukarıda adı geçen öğrencilere zaman

içinde Hüseyin Daniş (1870-1942), İsmail Saib (Sencer, 1873-1940), Mehmet Akif (Ersoy, 1873-1936), Halid Ziya (Uşaklıgil, 1866-1945), Yahya Kemal (Beyatlı, 1884-1958), Halide Edib (Adıvar, 1884-1964), Ali Ekrem (Bolayır, 1867-1937), İbrahim Necmi (Dilmen, 1889-1945), Köprülüzade Mehmed Fuad (1890-1966), Cenab Şehabeddin (1870-1934) de hocalık yapmıştır.

Burada adlarını saydığım hocaların Darülfünun'un Edebiyat Şubesi'nde girmiş olduğu dersler veya ders programı için tavsiye edeceğim kitap, Ekmeleddin İhsanoğlu'nun *Darülfünun* adlı 2 ciltlik eseri olacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın en zor günlerinde, Yunan ordusu Ankara'ya doğru ilerlerken dahi eğitime verdiği önemi göstermiş, 16 Temmuz 1921 günü Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplamıştır. Bu, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı sırasında eğitimle ilgili politikalar geliştirmeye başladığını göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilan edildiği zamanlarda 11-12 milyon nüfuslu Türkiye'de şöyle bir eğitim tablosu vardı. Bu nüfusun %10'u ve kadınların sadece %3'ü okur-yazardı. Bu yıllarda Türkiye'de 4.894 ilkökul, 72 ortaokul, 23 lise, 64 meslek okulu, 1 Darülfünun ve şubeleriyle birlikte 9 yüksekokul olmak üzere toplam 5.062 öğretim kurumu vardı. Bu okullarda görevli olan öğretmen ve öğretim üyesi sayısı ise toplam 11.918'di. İlkokullarda 341.941, ortaokullarda 5.905, liselerde 1.241, meslek okullarında 6.547 ve yükseköğretimde 2.914 olmak üzere 358.548 öğrenci vardı. O yıllarda eğitime bütçeden ayrılan pay düşük bir seviyedeydi. 1921'de 57.128.833 liralık genel bütçeden eğitime ayrılan miktar 390.412 lira idi. 1923'te genel bütçe 105.929.911 lira olmasına karşın Maârif Vekâleti'nin 3.033.003 liralık ödeneği vardı. Böyle bir tabloda, eğitimin niteliksel özelliklerini de söylemeye bile gerek yok. "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, muvaffakiyet için en hakiki yol gösterici ilimdir, fendir; ilim ve fennin haricinde yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir." diyen Atatürk'ün döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmelerle ilgili sayısız makale ve kitap yazılmıştır.

13 Ekim 1923'te yeni kurulan Cumhuriyet'in merkezi Ankara olunca burada da yeni mekteplerin, yüksekokulların açılması gündeme gelmiştir. İlk olarak TBMM, 1922 yılında Ankara'da bir Hukuk Mektebi açılması için girişimlerde bulunmuşsa da Ankara Leyli Hukuk Mektebi ancak 1925 yılında Adliye Hukuk Mektebi adıyla açılabilmiştir. Böylece Ankara'da kurulan ilk yükseköğrenim kurumu, bu okul olur. 1934'te kabul edilen bütçe kanununda bu mektep, Ankara Hukuk Mektebi adıyla yazılmış ve 1940 yılına kadar üç yıllık öğrenim sürdürmüştür. 1940-1941 öğretim yılında, 3848 sayılı Kanun ile Ankara Hukuk Fakültesi, 1946'da da Üniversiteler Kanunu ile Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi adını almıştır.

Bunun yanında 1928 ilkbaharında Ankara'ya 11 Alman öğretim üyesi gelmiş ve 1930 yılına kadarki çalışmaları sonunda Ankara Yüksek Ziraat Mektebi'ni kurmuşlardır. 1933 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü adını alan bu okul, Prof. Dr. Friedrich Falke'nin rektörlüğünde 20 Alman profesör, doçent ve asistanlarıyla tam bir üniversite gibi çalışmıştır. Bu kurum, 1948'de 5234 sayılı Kanun ile Ziraat Fakültesi ve Veteriner Fakültesi olmak üzere iki fakülteye ayrıldı.

DTCF'nin kuruluşundan bir hafta sonra Ankara'da açılan bir başka yükseköğrenim kurumu ise Mülkiye Mektebi'dir. Mülkiye Mektebi, 1858'de İstanbul'da kurulmuş, 1877'den sonra yüksekokul hâlini almış, 1915'te savaş nedeniyle kapatılmış ve Nisan 1918'de 3 yıllık Dahiliye Nezareti'ne bağlı okul olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1930'da Ankara'ya alınması planlanmış ve 1950 yılında bu mektep, Siyasal Bilgiler Fakültesi adını almıştır.

Atatürk'ün kültür savaşında vazgeçemediği iki alan vardır; tarih ve dil. Zaten tarih ve dil tezlerini ileri sürmesi, Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu'nu öncelikle kurması bunu göstermektedir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 14 Haziran 1935 tarih ve 2795 sayılı Kanun'la Ankara'da kurulmuş ilk fakülte, başka bir deyişle, Türkiye'nin başkentinde fakülte unvanını kanunla alan ilk fakültedir. Böylece 1946 yılında kurulacak olan Ankara Üniversitesi'nin temelleri Cumhuriyet döneminde ve bizzat Atatürk tarafından atılmıştır.

Hazırlıklar tamamlandı DTCF kurulunca 9 Ocak 1936 tarihinde, Etnografya Müzesi büyük salonunda, Cumhurbaşkanı Atatürk, başbakan, bütün hükümet üyeleri, milletvekilleri, elçiler, yabancı konuklar ve tabii ki öğretim üyeleri, öğretmenler ve öğrencilerin katıldığı törenle fakülte açılır. –Bu arada 2017'nin 9 Ocak tarihinde yapılan Fakülte'nin açılış töreni içler acısıydı diyebilirim. Bırakın devlet erkânından birisinin törene gelmesini, rektörlükten dahi bir kişi bu törene iştirak etmemiştir. Törenin ardından öğretim faaliyeti, Evkaf Apartmanı'nın Gençlik Parkı'na bakan daireleri ile Küçük Tiyatro'nun bugün bulunduğu yerde başladı. Fakülte'nin şimdiki binası 1936 başlarında daha tamamlanmamıştır. Alman mimar ve kent plancısı olan Bruno Taut'un (1880-1938) yapmış olduğu DTCF binasının dış görünüşü ve iç bölümlerinde yer alacak enstitüler ve Türk Tarih Kurumu ile bizzat Atatürk meşgul olmuştur.

1930'lu yılların sonlarında Hitlerden kaçan Yahudi Alman profesörler de bizim için bir şanstı. Asurolog Benni Landsberger, arkeolog Hans Gustav Güterbock, İndolog Walter Ruben, Slav dilleri hocası ve Doğubilimci Karl Menges ve klasik filolog Georg Rohde hemen Ankara'ya DTCF'nin öğretim kadrosu için davet edildi. Ayrıca mülteci olmadan gelen Almanlar da vardı, bizim alanımızda *Eski Türkçenin Grameri*'ni ilk defa yazan kişi olarak bilinen A. von Gabain gibi. Gabain, 1935-1937 yılları arasında Sinoloji kürsüsünü yönetmiş ve 1937 yılında Wolfram Eberhard'a bırakmıştır.

Açılış yılında adı, “Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi” olarak geçen fakültenin toplam öğrenci mevcudu 400 kişidir. Bunun 120'si leylî (yani yatılı), 280'i ise gündüzlüdür. 1936 yılının Ocak ayında Afet İnan'ın tarihe giriş konulu dersiyse eğitim-öğretime açılan DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne; o zamanki deyişle enstitüsüne kayıt yaptıran öğrencilerin kimler olduğuna dair bilgiye ulaşamadım. Ancak diploma defterlerine baktığımda toplam 22 kız ve erkek öğrencinin 1940 yılında mezun olduğunu saptadım. Bunlar, ilk mezun olan öğrencilerdi. Bu öğrenciler arasında Vecihe Hatipoğlu, Cahit Öztelli, Mehmet Tuğrul'un adlarını duymayanınız yoktur.

Fakültenin ilk dekanı Yeni Çağ Tarihi derslerini veren Muzaffer Göker'di. Tarih bölümünde o zaman milletvekili olarak Ankara'da bulunan, Eski Türk Tarihi ve Orta Asya Tarihi derslerine giren Şemsettin Günaltay, Hikmet Bayur ve Fuat Köprülü gibi tanınmış kişiler vardı.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün kuruluş kadrosu, İbrahim Necmi Dilmen, Hasan Reşit Tankut, Abdulkadir İnan, Saim Ali Dilemre ve Agop Dilaçar'dan oluşur. Bu adlar, 1936 yılına ait ders alma kâğıdında ise şu derslerle beraber geçmektedir:

1. Dil Genel Bilgisi: Prof. Agop Dilaçar
2. Türkoloji: Prof. Abdulkadir İnan
3. Güneş Dil Teorisi: Prof. İbrahim Necmi Dilmen
4. Kelime Kuruluşu: Prof. Saim Dilemre
5. Söz Ekleri: Prof. Hasan Reşit Tankut

Öğrenci Hüsnü Yüksel'e ait “1938-1939 Kış ve Yaz Sömestri” yazılan devam karnesinde yukarıdaki adlara Tahsin Banguoğlu ve Pertev Boratav olmak üzere iki yeni profesör daha eklenmiştir.

1940 yılında ise not varakalarında takip ettiğim kadarıyla asıl ayrılma başlamış ve o yıl Edebiyat Tarihi, Şark Türkçesi, Garp Türkçesi, Türk Dil Bilgisi, Halk Edebiyatı adlı dersler verilmeye başlanmış. 1940 yılından bahsetmişken, o yıl Fakülte'ye kayıt yaptıran iki adı anmadan geçemeyeceğim. Onlar uzun yıllar DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne emek veren rahmetli hocam Prof. Dr. Hasibe Çatbaş (yani Mazıoğlu) ve her zaman çalışkanlığını ve hafızasını imrenerek andığım Prof. Dr. Zeynep Dengi (yani Korkmaz).

Burada sizlerin vaktini daha fazla almamak adına yine bir kitabı önererek noktayı koymak istiyorum. DTCF'nin 70., Ankara Üniversitesi'nin 60. yılı adına o zamanki Bölüm Başkanı Prof. Dr. Hasan Özdemir ve Bölüm eski mezunlarından TRT'de yönetmen olan Hadi Şenol'un başkanlığında, 2006 yılında DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Yayını olarak basılan *DTCF'de Türkoloji'nin Öyküsü* adlı kitabın ilk yazısı "Kuruluş Öyküsü" başlığını taşıyor. Bana ait olan bu yazıda burada olduğu gibi Darülfünun'dan başlayarak DTCF'de Türk dili ve edebiyatı konuları daha geniş şekilde işleniyor. Kitabı merak edenler için söylüyorum, kitabın geri kalanında 1943'e kadarki Türkoloji Bölümü'nün öğretim kadrosu ele alınıyor.

Yazımıza Tevfik Fikret'in bir şiiri ile başlamıştık. Bitirişimiz de Atatürk ve Tevfik Fikret'le olsun isterim. Konuyla ilgili kaynaklardan da izleneceği üzere, vefatından yaklaşık iki yıl önce Atatürk'ün gençlerle şu konuşması, Tevfik Fikret'in eğitim konusunda ne derece ileri düşünceli bir eğitimci olduğunu gösterir:

"Gençler, sorarım size; bu milletin ve memleketin şan ve şerefle medenî dünya milletleri arasında yaşayabilmesi için lazım gelen her şeyi yazan, düşünen ve hayatını feda edenlerin başında kim gelir?"

Gençler cevap olarak o zamanın aydınlarının ismini teker teker sayarlar. Atatürk bunların hepsine "hayır" yanıtını verir ve sonuçta kendisine has Rumeli şivesiyle cevap verir:

"Fikret be çocuklar, Fikret be çocuklar."

Ve sırasıyla Ferdâ'yı ve Sis'i ezbere okur ve bu şiirlerin tahlilini yapar. En sonunda da sözlerini şöyle bitirir:

"O, bizden çok ilerisini gören bir insandı. Ne yazık ki biz ona hâlâ yetişemedik."

Aramızdan bazıları bu konuşmada bazı adların geçmesinden rahatsızlık duyabilirler. Bu durumda, Remzi Oğuz Arık'la aynı dönemde Fransa'da öğrenim gören felsefeci ve ahlak kuramcısı Nurettin Topçu'nun sevdiğim şu sözlerini hatırlatırım:

"En büyük münekkid (yani tenkit eden) zamandır. Zamandır hakikatlerin yardımcısı ve gerçek büyük insanlar, zamanla yarışır, kalır veya unutulurlar."

Saygılarımla.

KAYNAKLAR

Akın, Rıdvan, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918)*, Der Yayınları, İstanbul 2002.

Akurgal, Ekrem, "Hattı Uygurluğu", *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, Ankara 1987.

Akyüz, Kenan, "Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri", *Türkoloji Dergisi*, C. 2, S.1, Ankara 1965.

Arık, Remzi Oğuz, *Alacahöyük Hafriyatı 1935*, Ankara 1937, 1-115s., Lev. 1-299.

Arıkan, Zeki, "Türkiye'nin Çağdaşlaşmasında Tefik Fikret ve Atatürk", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 22, 1998, s. 119-140.

- Aydın Güzelhisar, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, YKY, Ankara 2002.
- Çoker, Fahri, *Türk Tarih Kurumu, kuruluş amacı ve çalışmalar*, Ankara 1983.
- Demirtaş, Bahattin, “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, *Akademik Bakış*, C.1, S.2, Yaz 2008, s. 155-176.
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Darülfünun. Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı 1-2*, IRCICA, 2010.
- İnan, Rauf, “1920’lerde Türk Millî Eğitimi”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- <http://www.istanbul.edu.tr>
- Kavcar, Cahit, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim 1908-1923*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974.
- _____, “Tevfik Fikret’in Eğitimi ve Yeni Mektep”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 3.
- _____, *Edebiyat ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Türkçülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, Ankara 1977.
- Öncü, Ayşe, “Akademisyenler: Üniversite Söyleminde Batı”, *Modernleşme ve Batıcılık 3*, İletişim Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2004, s. 521-523.
- Sakaoğlu, Necdet, “İptidai’den Darülfünun’a Mektep Hayatı”, http://www.obarsiv.com/e-voyvoda_0708.html (Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi’nde yapılan konferans metni.).
- Sarımay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul 2004.
- Sartre, Jean-Paul, *Edebiyat Nedir?*, (Çev. Bertan Onaran), İstanbul 1967.
- Tekeli, İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 2, İstanbul 1985.
- Turan, Şerafettin, “Reşit Galip’in Atatürk’e Yakınmaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2006, 25 (39), s. 1-25.
- Zübeyr, Hamit - Refet, İshak, *Anadilden Derlemeler*, Hakimiyeti Milliye Matbaası 1932, XVI+448.